

Nya regler om ersättning för ideell skada

av Anders Dereborg*

Anders Dereborg
dereborg@yahoo.se

Ett tämligen gammalt lagstiftningsprojekt har äntligen avslutats i Sverige. Den 1 januari 2002 träder nämligen nya regler i kraft som rör ersättning för ideell skada. Det gäller främst skadeståndslagens regler om ersättning för ideell skada vid personskada och om ersättning för kränkning genom brott.

De nya reglerna innebär en utvidgning och förstärkning av rätten till ersättning för ideell skada. Samtidigt har under det senaste decenniet en omfattande rättsutveckling ägt rum i praxis när det gäller ersättning för ideell skada och närstående frågor. Reformen innebär också till viss del en kodifiering av denna rättspraxis.

I denna artikel redogörs för de viktigaste nyheterna.

Inledning

Som framgick av Lena Sisula-Tulokas artikel i nr 1/2001 Nordisk Försäkringstidskrift håller mycket på att ske i våra nordiska länder inom personskadesrättens område. Samtidigt pågår också intressanta harmoniseringsprojekt på europeisk nivå. När det gäller den nordiska skadeståndsrätten visar Lena Sisula-Tulokas artikel tydligt att den fortfarande präglas av många gemensamma grundsatsar men att det även finns en hel del klara skillnader.

I Sverige har man under lång tid diskuterat en reform av reglerna om ersättning för ideell skada. Redan 1988 beslutades direktiv till en parlamentarisk kommitté för att se över skadeståndslagens regler om ersättning för ideell skada (dir. 1988:76). Huvuduppgifterna för

kommittén var att överväga vilka ersättningsprinciper som borde tillämpas för ideella skador, hur normer för att bestämma ersättningen borde fastställas och om ersättningsnivåerna borde höjas. År 1990 beslutades vissa tilläggsdirektiv till kommittén (dir. 1990:66). Kommittén för ideell skada presenterade tre betänkanden: Ersättning för ideell skada till HIV-smittade (SOU 1991:34), Ersättning för kränkning genom brott (SOU 1992:84) och slutbetänkandet Ersättning för ideell skada vid personskada (SOU 1995:33).

Det kom sedan att dröja fram till mars 2001 innan regeringen tog ställning till kommit-

---

* Anders Dereborg har handlagt lagstiftningsärendet som rättsakkunnig i Justitiedepartementet. Han är numera rådman vid Stockholms tingsrätt.

téns betänkanden. Då överlämnade regeringen en proposition till riksdagen om ändringar i bl.a. skadeståndslagen.¹ Den 17 maj 2001 antog riksdagen de lagförslag som regeringen lagt fram.² Lagändringarna har i skrivande stund ännu inte kungjorts i Svensk författningssamling (SFS).

Genom lagändringarna genomförs de flesta av kommitténs förslag även om det finns en del avvikelser i förhållande till betänkandena. Reformen rör främst skadeståndslagens bestämmelser om ersättning för ideell skada, men vissa näraliggande frågor som rör ersättning för ekonomisk skada regleras också. Reformen innebär även ett antal följdändringar i trafikskadelagen och brottsskadelagen.

2. Läget före reformen

Skadeståndsrätten är ett rättsområde som i hög grad växt fram i rättspraxis. Vår svenska allmänna skadeståndslag fick vi först år 1972. Fyra år senare genomfördes en personskadereform genom vilken vi fick de regler om ersättning för personskada som i allt väsentligt fortfarande gäller i dag. Skadeståndslagen innehåller huvudsakligen grundläggande och allmänt hållna principer för skadeståndsrätten. Den ger inte, till skillnad från t.ex. den danska lagen, några anvisningar om ersättningsnivåer.

Enligt den allmänna culparegeln som finns lagfäst i 2 kap. 1 § skadeståndslagen skall den som uppsåtligen eller av oaktsamhet vållar en personskada eller en sakskada ersätta skadan. Av 5 kap. 1 § framgår att skadestånd till den som har tillfogats personskada omfattar ersättning för sjukvårdskostnad och andra utgifter, inkomstförlust, sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men samt olägenheter i övrigt. Till personskada räknas såväl kroppsliga som psykiska defektillstånd. Psykiska besvär kan bestå i chockverkan av en viss händelse men också i efterföljande trau-

matiska neuroser. För att psykiska besvär skall anses som personskada krävs att en medicinskt påvisbar effekt föreligger.

Ersättningsposterna *sjukvårdskostnader och andra utgifter* samt *inkomstförlust* avser de ekonomiska förluster någon åsamkas på grund av en personskada. I dessa fall är det alltså fråga om ersättning för ekonomisk skada.

Ersättningsposten *sveda och värk* avser fysiskt och psykiskt lidande under den akuta sjukdomstiden efter skadan. Ersättningsposten är således av ideell karaktär. Ersättningsposten *lyte eller annat stadigvarande men* omfattar lidande eller obehag som kvarstår efter den tidpunkt då den skadelidandes personskada kan bedömas som varaktig. Ersättningsposten är av ideellt slag. Dessa båda ersättningsposter, som även finns i Finland, torde i princip motsvaras av ”svie og smerte” och ”varagtigt men” i Danmark samt ”menerstatning” i Norge.

Ersättningsposten *olägenheter i övrigt* har ingen motsvarighet i övriga nordiska länder. Även den posten avser i huvudsak skadeföljder efter den akuta sjukdomstiden. Under denna beteckning ersätts skadeföljder som i tidigare skadeståndsrättslig praxis kompen-serades än som ideell och än som ekonomisk skada. Hit hör bl.a. allmänna besvär av skadan i arbetet, den ökade anspänning som krävs av den skadelidande för att uppnå ett visst arbetsresultat och risken för att i framtiden förlora mera extraordinära inkomster.

Ersättningen för sveda och värk samt lyte och men bestäms i regel schablonmässigt. Försäkringsbolagen har genom särskilda skadeprövningsnämnder kommit fram till vissa tabellvärden för olika vanligen förekommande skador. Tabellerna justeras regelbundet och fastställs av Trafikskadenämnden³. Några tabeller av motsvarande slag används inte för att bestämma ersättning för olägenheter i övrigt. Till viss del har dock även denna ersättning kommit att grundas på schabloner.

I 1 kap. 3 § skadeståndslagen anges att lagens bestämmelser om skyldighet att ersätta personskada också skall tillämpas i fråga om lidande som någon tillfogar annan genom brott mot den personliga friheten, genom annat ofredande som innefattar brott, genom brytande av post- eller telehemlighet, intrång i förvar, olovlig avlyssning eller olaga diskriminering eller genom ärekränkning eller dylik brottslig gärning (s.k. kränkingsersättning). Det lidande som ersätts enligt 1 kap. 3 § avser känslor som den kränkande handlingen har framkallat hos den skadelidande, såsom rädsla, förnedring, skam eller liknande reaktioner som inte tar sig sådana medicinska uttryck att det är en personskada.

Under de senaste tio åren har det i Sverige skett en betydande utveckling i rättspraxis när det gäller ersättning för ideell skada. Rätten till ersättning har stegvis utvidgats i flera avseenden och ersättningsnivåerna har höjts. Det är knappast något djärvt antagande att de betänkanden som kommittén för ideell skada presenterade har haft stor betydelse för denna utveckling.

3. Olägenhetsposten reformeras

Reformen innebär ett antal förändringar när det gäller de ideella ersättningsposterna vid personskada. När det gäller ersättningsposterna *sveda och värk* och *lyte eller annat stadigvarande men* sker vissa språkliga ändringar för att tydligare markera att ersättningen avser både fysiskt och psykiskt lidande. Man har dock inte velat helt utmönstra de väl inarbetade begreppen. Ändringarna innebär att det nu anges i lagen att ersättning skall betalas för "fysiskt och psykiskt lidande av övergående natur (sveda och värk) och av bestående art (lyte och annat stadigvarande men)". Detta innebär alltså ingen saklig ändring.

Vidare avskaffas ersättningsposten *olägen-*

heter i övrigt och ersätts av en helt ny ersättningspost kallad *särskilda olägenheter*. Den nya ersättningsposten har ett snävare innehåll. Meningen är dock inte att detta skall medföra försämringar för de skadelidande. Avsikten är att åstadkomma en klarare och enklare ersättningspost så att bl.a. skaderegleringen skall kunna förenklas.

3.1 En snävare olägenhetspost

Ersättningsposten olägenheter i övrigt tillkom vid 1976 års personskadereform. Under denna post hänförs sådana ofta svårbedömda faktorer som *allmänna besvär av skadan i arbetet* och *den ökade anspänning* som krävs för att uppnå ett visst arbetsresultat. Men även andra mer ekonomiska skadeföljder brukar ersättas som olägenheter i övrigt. Det gäller *riskerna för vissa framtida inkomstförluster* och *fördyrande levnadsomkostnader* som kan uppkomma i framtiden. Ersättningsposten har varit omdiskuterad ända sedan den tillkom och har ofta ansetts leda till tillämpningsproblem.

Grundtanken med den nya ersättningsposten är att den skall begränsas till så få skadeföljder som möjligt medan de vanligare skadeföljderna i stället får ersättas under de mer traditionella ersättningsposterna. Det torde därför bl.a. bli lättare att jämföra de svenska ersättningsnivåerna med nivåerna i övriga nordiska länder. Det anges i propositionen att ersättning för särskilda olägenheter bör betalas ut endast vid särskilt allvarlig invaliditet och efter en individuell prövning samt därutöver undantagsvis om olägenheten klart överstiger vad som kompenseras genom den schablonmässigt bestämda ersättningen för sveda och värk eller för lyte eller annat stadigvarande men.

Ersättningen för särskilda olägenheter skall bestämmas efter en individuell prövning i det enskilda fallet. I dag sker en viss schablonisering av denna ersättning vid lägre invaliditetsgrader, dvs. samma typ av skada ger i stort

sett samma ersättning. Någon sådan schablonisering skall inte ske under den nya ersättningsposten. Den schablonersättning som hittills getts under posten olägenheter i övrigt flyttas i stället över till ersättningsposten lyte och men, vilket innebär att ersättningen för lyte och men kommer att höjas i motsvarande mån.

3.2 En renodlat ideell ersättningspost

Den nya ersättningsposten är avsedd att vara en renodlat ideell ersättningspost. Det betyder att sådana ekonomiska skadeföljder (t.ex. fördyrade levnadsomkostnader i framtiden) som hittills har kunnat ersättas som olägenheter i övrigt i stället får ersättas under de ersättningsposter där de egentligen hör hemma, dvs. under ersättningsposterna kostnader eller inkomstförlust. Det är i sammanhanget viktigt att påängta att avsikten inte är att göra det svårare för en skadelidande att få sådana ekonomiska skadeföljder ersatta.

3.3 Vad kan ersättas?

Ersättning för särskilda olägenheter är framför allt tänkt att betalas när den skadelidande drabbas av ökad anspänning i arbetet av betydande grad. Det kan röra sig om påtagliga besvär vid frekvent förekommande arbetsuppgifter eller när den skadelidande har uppenbara svårigheter att fungera i arbetet. I undantagsfall kan det också förekomma att den skadelidande i sin dagliga livsföring besväras i så hög grad att schabloniserad ersättning för bestående men inte kan anses utgöra en tillräcklig kompensation. Ersättning för särskilda olägenheter kan då betalas ut.

En särskild fråga som diskuterats är i vad mån mistad förmåga att utöva en viss fritidssysselsättning på grund av en skada bör kunna ersättas som särskilda olägenheter efter en individuell prövning eller om sådan ersättning bör ingå i den schabloniserade ersätt-

ningen för lyte och annat stadigvarande men. Bakgrunden till denna fråga finns i ett rättsfall från 1992.⁴ I det fallet begärde en person ersättning därför att han på grund av sin skada inte längre kunde ägna sig åt sportdykning på fritiden. Frågan i målet var om den skadade, utöver vad andra som drabbats av motsvarande skada är berättigade till, borde få särskild ersättning för att han inte kunnat fortsätta med just sportdykningen. Högsta domstolen tillerkände den skadelidande ”särskild ersättning” för minskade möjligheter att syssla med sitt stora fritidsintresse. Ersättningen dömdes ut som olägenheter i övrigt. Rättsfallet är omdiskuterat och har kritiserats. Till grund för kritiken ligger bl.a. att den här typen av ideella förluster drabbar alla med samma skada i stort sett lika och bör hållas fri från individuella överväganden.

I författningskommentaren till den nya ersättningsposten sägs att man bör vara försiktig med att ge en individualiserad ersättning för förlust av vissa specifika glädjeämnen i livet, såsom förlust av framtida fritidssysselsättning. Ersättning för den typen av förluster får i stället normalt anses ingå i den schabloniserade ersättningen för lyte och annat stadigvarande men. Trots detta sägs att det ändå bör finnas ett visst utrymme för en individuellt bestämd ersättning under den nya posten särskilda olägenheter. En förutsättning bör då vara att det rör sig om sådant ett avsevärt ingrepp i den skadelidandes livsföring som inte kan uppvägas av andra sysselsättningar.

4. Ersättning vid anhörigs död

Den kanske viktigaste nyheten är att nära anhöriga till den som dödas genom en skadeståndsgrundande handling får en lagstadgad rätt till ersättning för de psykiska besvär som han eller hon drabbas av på grund av dödsfallet. Men innan jag närmare behandlar den nya lagregeln bör några ord sägas om den rättsutveckling som skett på området.

4.1 Rättsutvecklingen

Det har länge stått klart att den som drabbas av psykiska besvär till följd av en skadeståndsgrundande handling som riktar sig mot honom eller henne kan bli berättigad till skadestånd för dessa besvär även om personen i fråga inte tillfogas någon fysisk skada.⁵

Men en rätt till ersättning för psykiska besvär utan någon kroppslig skada kan finnas också i vissa fall när den skadeståndsgrundande handlingen riktar sig mot någon annan. I underdomstolarnas och försäkringsbolagens praxis har skadestånd t.ex. betalats ut för psykiska besvär som tillfogats någon av att *bevitna att en nära anhörig dödas eller skadas allvarligt genom våldsbrott*.

Däremot ansågs länge att den som har tillfogats psykiska besvär av själva *underrättelsen* om att en nära anhörig dödas eller skadats allvarligt inte hade någon rätt till ersättning för dessa besvär. I sådana fall ansågs det nämligen inte finnas adekvat kausalitet mellan den skadegörande handlingen och de psykiska besvärerna.⁶ Genom två pleniavgöranden år 1993 ändrade Högsta domstolen denna praxis (rättsfallen NJA 1993 s. 41 I och II). De aktuella fallen gällde *psykiska besvär som tillfogats någon till följd av att en nära anhörig blivit uppsåtligt dödad*. I båda fallen var det fråga om minderåriga barn som hade dödats på ett exceptionellt brutalt sätt. Nära anhöriga till barnen hade drabbats av psykiska besvär när de underrättats om att barnen dödats. Högsta domstolen tillerkände de anhöriga ersättning för sveda och värk och utvidgade därmed rätten till ersättning. Det är här intressant att konstatera Högsta domstolen i Finland ogillande ersättningsyrkandena i ett snarlikt fall från år 1991.⁷

År 1996 skedde ytterligare en utvidgning i rättspraxis av närståendes rätt till ersättning för psykiska besvär. Högsta domstolen dömde då ut skadestånd i ett fall där dödsfallet orsakats av *grov oaktsamhet* som låg mycket nära uppsåtligt handlande.⁸ Högsta domsto-

len prövade därefter år 1999 frågan om även närstående till den som dödas genom *oaktsamhet som inte är grov* har rätt till skadestånd för psykiska besvär.⁹ Domstolens majoritet besvarade denna fråga nekande. Majoriteten hänvisade till att en så långtgående utvidgning av ersättningsmöjligheterna förutsätter så ingående överväganden av både principiell och praktisk natur att de lämpligen bör ankomma på lagstiftaren.

4.2 Den nya lagregeln

Genom den nya lagregeln har lagstiftaren valt att gå vidare på den väg som Högsta domstolen slog in på genom pleniavgörandena från 1993. Den rätt till ersättning som införs avser därmed ersättning för personskada. Innebörden av den nya lagregeln är att om en personskada har lett till döden, skall ersättning även betalas för *personskada som till följd av dödsfallet åsamkats den som stod den avlidne särskilt nära*.

Det torde ligga i sakens natur att en personskada till följd av en nära anhörigs död regelmässigt består av en psykisk chock eller andra psykiska besvär. I sådana fall skall ersättning kunna ges på samma sätt som för andra personskador. Det innebär att ersättning i princip skall kunna betalas för kostnader, inkomstförlust, sveda och värk, lyte eller annat stadigvarande men samt särskilda olägenheter.

En stor skillnad i förhållande till den ersättningsrätt som utvecklats i rättspraxis är att grunden för skadeståndet blir utan betydelse. Det skall inte krävas att dödsfallet orsakats uppsåtligt eller av grov oaktsamhet. Även när dödsfallet orsakats av vårdslöshet som inte är grov skall ersättning betalas ut. Den nya regeln är dessutom tillämplig när någon är skadeståndsansvarig för dödsfallet på strikt grund och ersättningen skall bestämmas enligt reglerna i skadeståndslagen. Så är t.ex. fallet när det gäller produktansvarslagen (1992:18). Praktiskt mycket betydelsefullt är

att även trafikförsäkringen omfattas. Den nya regleringen innebär alltså att nära anhöriga till de som dödas i trafiken får en generell rätt till ersättning för de psykiska besvär de åsamkas till följd av dödsfallet.

4.3 Bevislättnad

Som tidigare påpekats krävs att psykiska besvär är medicinsk påvisbara för att de skall kunna hänföras till personskada med den innebörd detta begrepp har i svensk rätt. Det innebär att psykiska besvär normalt måste styrkas med läkarintyg eller liknande utredning. Under remissbehandlingen av kommitténs slutbetänkande framförde många remissinstanser kritik mot en sådan ordning för anhöriga till den som dödates genom en skadeståndsgrundande handling. Framför allt menade man att det ofta kan upplevas som kränkande att med läkarintyg behöva styrka att man drabbats av psykiska besvär när en nära anhörig dödates. Flera remissinstanser föreslog bl.a. därför att det borde införas en standardiserad ersättningspost för vad som brukar kallas för *sorg och saknad*. Idén med en sådan ersättningspost skulle vara att ett visst standardiserat belopp betalas ut till de nära anhöriga i alla fall där någon dödates genom en skadeståndsgrundande handling. Samma belopp skulle då betalas ut oberoende av omständigheterna i det enskilda fallet.

Det införs nu ingen ersättningspost för sorg och saknad utan en personskadeersättning för psykiska besvär. I detta avseende skiljer sig den svenska lösningen från den rätt till anhörigersättning som infördes i Finland för några år sedan¹⁰. Skälet till att man i Sverige valt en personskadeersättning är bl.a. att man ansett det rimligt att skadeståndet skall kunna bestämmas efter de psykiska besvärens storlek i det enskilda fallet och att den anhörige även skall kunna få full ersättning för de kostnader och den inkomstförlust som kan ha uppkommit på grund av besvären.

Den lösning som valts innebär ändå att lagstiftaren i stor utsträckning tagit hänsyn till de synpunkter som framförts under remissbehandlingen. Man har valt att gå vidare på den väg som Högsta domstolen slog in på i ett rättsfall från hösten 2000.¹¹ Man kan säga att genom det avgörandet införde Högsta domstolen en bevislättnad för psykiska besvär som tillfogas någon på grund av att en nära anhörig dödates genom en uppsåtlig eller därmed jämförlig handling.

I motiven till den nya bestämmelsen påpekas att när någon dödas genom en skadeståndsgrundande handling – som alltså inte behöver vara uppsåtlig – kommer dödsfallet i regel plötsligt och oväntat, inte sällan på ett våldsamt sätt. Det sägs vidare att det då ligger i sakens natur att de efterlevande drabbas av psykiskt lidande utöver den allmänna sorgen och saknaden efter den närstående. Därför skall man normalt kunna utgå från att den närstående har åsamkats psykiska besvär. I författningskommentaren till den nya bestämmelsen sägs att i sådana fall där det inte är aktuellt att ersätta andra skadeföljder än sveda och värk och smärre belopp avseende kostnader eller inkomstförlust bör man utan närmare utredning kunna utgå från att dessa besvär är att hänföra till personskada. Då bör det alltså inte vara nödvändigt att den närstående styrker de psykiska besvären genom läkarintyg eller liknande utredning. I stället bör det normalt räcka att de besvär som den närstående själv beskriver är av sådan art att de får anses medicinskt påvisbara och sålunda är att anse som en personskada.

Det är dock inte meningen att den nämnda bevislättningen skall tillämpas i alla fall när ersättning yrkas enligt den nya bestämmelsen. Bevislättningen är av betydelse när den anhörige yrkar ersättning för psykiska besvär under sådan tid eller av sådan omfattning i övrigt som normalt sett uppkommer i dessa typer av fall, dvs. vid ersättning i enlighet med gällande praxis. Yrkas ersättning med högre

belopp på den grunden att de psykiska besvären varit särskilt långvariga eller ovanligt omfattande i övrigt, kan särskild bevisning behövas.

I undantagsfall kan de psykiska besvären även leda till personlighetsförändringar eller på annat sätt bli bestående. Då kan ersättning ges för bestående men efter den invaliditetsgrad som kan åsättas dessa besvär. Det kan någon gång också förekomma att den skadelidande även har rätt till skadestånd för särskilda olägenheter som besvären medför. I dessa båda fall bör man dock, enligt författningsskomentaren, kräva särskild utredning om skadan.

4.4 Närståendekretsen

Berättigade till skadestånd är de som ”stod den avlidne särskilt nära”. Lagen ger ingen närmare precisering än så av den personkrets som är ersättningsberättigad. Skälet till att man inte velat göra en uppräknning av vissa personkategorier i lagen är att en sådan uppräknning skulle kunna hindra en nyanserad bedömning med hänsyn till de särskilda omständigheter som kan finnas i det enskilda fallet. Enligt författningsskomentaren tar regleringen dock främst sikte på make, registrerad partner, sambo, barn och föräldrar. I första hand avses medlemmar i samma etablerade hushållsgemenskap som den som ryckts bort genom dödsfallet.

4.5 Vad som inte regleras

Den nya regeln tar endast sikte på de fall då någon *dödsats* genom en skadeståndsgrundande handling. Utanför bestämmelsens tillämpningsområde faller exempelvis fall där någon drabbas av psykisk chock eller andra psykiska besvär till följd av att en nära anhörig blivit *allvarligt skadad*. Här kan man i och för sig tänka sig psykiska chockskador som kan framstå som väl så ersättningsvärda. Det kan t.ex. gälla när en anhörig hamnar i livslång koma eller när man bevittnar ett allvarligt vålds-

angrepp eller sexuellt övergrepp mot en nära anhörig. Bestämmelsen är emellertid inte avsedd att läggas till grund för motsatsslutet att en rätt till skadestånd för psykiska besvär alltid skulle saknas i sådana fall. Som nämnts finns det exempel i praxis där ersättning för psykiska besvär beviljats den som bevittnat när en nära anhörig skadats allvarligt genom ett våldsangrepp. Den nya lagregeln tar helt enkelt inte sikte på fall av liknade slag, utan dessa fall får även i fortsättningen avgöras i rättstillämpningen med beaktande av samtliga omständigheter i det enskilda fallet.

5. Omprövningsrätten utvidgas

Sedan tidigare kan ett fastställt skadestånd för *inkomstförlust* och *förlust av underhåll* omprövas, om de förhållanden som legat till grund för bestämmandet av ersättningen har ändrats väsentligt. Denna möjlighet till omprövning utvidgas nu till att avse även ersättning för *kostnader* och *ideell skada vid personskada*. Omprövning av ett fastställt skadestånd kan i alltså fortsättningen ske avseende samtliga ersättningsposter vid en personskada.

Man kan förmoda att utvidgningen av omprövningsrätten framför allt kommer att ha betydelse när det gäller ersättning för kostnader och lyte eller annat stadigvarande men. När det gäller ersättning för sveda och värk torde utrymmet för omprövning vara mer begränsat. Skadeståndet bestäms ju i de flesta fall när den akuta sjuktiden är över. Det förekommer dock – särskilt vid psykisk skada – att ersättningen fastställs på ett tidigare stadium. Då blir omprövning möjlig, om det framkommer att avgörandet grundar sig på antaganden om en framtida utveckling som senare visar sig vara felaktiga. Även i övrigt kan finnas fördröjda effekter av en skadehändelse som motiverar en omprövning av ersättningen för sveda och värk.

6. Arv av ideellt skadestånd

Det har tidigare inte funnits någon lagbestämmelse som reglerar när en rätt till ideellt skadestånd kan gå över på den skadelidandes arvingar om den skadelidande skulle dö.

Rättspraxis på området innebär dock att ett skadestånd som avser ideell skada måste vara fastställt genom dom eller avtal för att rätten till ersättningen skall gå över på den skadelidandes arvingar när denne dör. Det är en väsentlig skillnad i förhållande till ett ekonomiskt skadestånd. En rätt till eller ett krav på skadestånd för kostnader eller inkomstförlust går över på arvingarna, även om kravet inte har fastställts när den skadelidande dör. Låt vara att den del av den ekonomiska ersättningen som avser tiden efter dödsfallet naturligtvis faller bort. Kommittén för ideell skada kunde inte finna någon annan rättsordning som gör denna stora skillnad på ett ekonomiskt och ett ideellt skadestånd.

Det införs nu en ny bestämmelse i skadeståndslagen som innebär att rätten till ett ideellt skadestånd skall kunna gå över på den skadelidandes arvingar även om skadeståndet inte har fastställts genom en dom eller ett avtal. Regeln gäller både ersättning för ideell skada vid personskada och s.k. kränkningsersättning. En förutsättning för att rätten till ersättningen skall kunna gå över på arvingarna är dock att den skadelidande har framfört ett krav på ersättningen före dödsfallet. Någon talan vid domstol behöver dock inte ha väckts. Den nya regeln innebär att en skadeståndsskyldig inte längre kan förhålla en skadereglering under så lång tid att han eller hon slipper betala skadeståndet på grund av att den skadelidande hinner dö.

7. Kostnader för anhöriga

Som nämnts rör reformen inte enbart ersättning för ideell skada utan även vissa näraliggande frågor om ekonomisk skada. När det

gäller ersättningsposten för sjukvårdskostnader och andra utgifter görs en ändring i syfte att markera att den skadelidande även skall kunna få ersättning för kostnader och inkomstförluster som dennes anhöriga gör på grund av sjukbesök och omvårdnad. Enligt den nya lagtexten skall ersättning för den skadelidandes sjukvårdskostnader och andra kostnader *inbegripa* skälig kompensation till den som står den skadelidande särskilt nära.

En sådan möjlighet till ersättning har redan utvecklats i rättspraxis. Ersättning har då främst betalats ut när de anhöriga gör sjukbesök under den akuta sjuktiden. Annars har ersättning betalats ut när den skadelidande är ett barn eller när skadorna är livshotande. Avsikten med lagändringen är att den här typen av kostnader skall kunna ersättas mer generöst. En viktig begränsning som anges i lagen är dock att ersättning endast skall betalas ut i den mån det är skäligt. Det utgör ett undantag från den annars gällande principen att kostnader till följd av ett skadefall skall ersättas fullt ut. Enligt motiven till bestämmelsen bör besöken och omvårdnaden givetvis vara till gagn för den skadelidande.

Skadeståndet är tänkt att alltid tillerkännas den skadelidande som en kostnad för denne och alltså inte betalas direkt till den anhörige. Det är sedan den skadelidandes sak att ersätta sina anhöriga.

8. Kränkningsersättning

Reformen innebär vissa ändringar när det gäller skadeståndslagens regler om ersättning för kränkning genom brott. De sakliga ändringarna är dock marginella. Syftet är istället att åstadkomma en klarare reglering som bättre stämmer överens med den innebörd och betydelse rätten till kränkningsersättning har fått i rättspraxis.

Ändringarna innebär att den nuvarande bestämmelsen i 1 kap. 3 § skadeståndslagen upphävs och ersätts av en ny bestämmelse i

2 kap. 3 §. Det betyder att den nya bestämmelsen blir en egen ansvarsregel och att kränkning genom brott blir en egen skadetyper. Den nya lagtexten säger att ” den som allvarligt kränker annan genom brott som innefattar angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära skall ersätta den skada som kränkningen innebär”.

Det skall särskilt noteras begreppet *lidande* inte finns med i den nya bestämmelsen (jfr tidigare 1 kap. 3 §). Tanken med att ta bort begreppet lidande ur lagtexten är att begreppet i allt för stor utsträckning kan ge uttryck för något subjektivt. Det viktiga är inte att fastställa vilket lidande den skadade utsatts för i det enskilda fallet. Kränkningens ersättning skall liksom tidigare i stället bestämmas efter objektiva kriterier. Det gäller att utgå från vilken kränkning ett visst brottsligt angrepp typiskt sett innebär. I begreppet lidande har också i tidigare rättspraxis ansetts ligga ett krav på att det skall vara fråga om en allvarlig kränkning. När nu begreppet lidande tas bort har detta allvarlighetskrav istället skrivits in i lagtexten.

Det införs också en särskild regel om vad som särskilt skall beaktas när kränkningens ersättning bestäms. Ersättningen skall bestämmas efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens art och varaktighet. Därvid skall särskilt beaktas om handlingen haft förnedrande eller skändliga inslag, varit ägnad att framkalla allvarlig rädsla för liv eller hälsa, riktat sig mot någon som har haft särskilda svårigheter att värja sin personliga integritet, inneburit missbruk av ett beroende- eller förtroendeförhållande, eller varit ägnad att väcka allmän uppmärksamhet.

Bestämmelserna innebär huvudsakligen endast en kodifiering av den praxis som redan gäller.

9. Ersättningsnivåerna

Ersättningsnivåerna vid ideell skada var en av de stora frågorna när kommittén för ideell skada tillsattes i slutet av 1980-talet. Enligt direktiven skulle kommittén överväga om – och i så fall i vilken utsträckning – ersättningsnivån vid ideell skada borde höjas. Kommittén föreslog också klara höjningar både när det gäller kränkningens ersättning och ersättning för ideell skada vid personskada. För kränkningens ersättnings del föreslog kommittén en fördubbling vid sexualbrott och andra grova våldsbrott. När det gäller personskadorna föreslog man att den ideella ersättningen skulle höjas betydligt vid de allvarligaste skadorna. Kommittén ville höja ersättningen för lyte och men med 50 procent i dessa fall. Enligt kommitténs förslag skulle dessa höjningar ske etappvis på grund av uttalanden från statsmakternas sida i lagstiftningsärendet. Någon lagreglering av ersättningsnivåerna, som t.ex. i Danmark, var det aldrig tal om.

Några uttalanden av detta slag görs varken av regeringen eller riksdagen. Utvecklingen har också i stor utsträckning hunnit i fatt kommitténs betänkanden. Ersättningsnivåerna ligger i dag, i vart fall när det gäller kränkningens ersättning, i princip på den nivå som kommittén förespråkade. Som exempel kan nämnas att när kommittén lämnade sitt betänkande om kränkningens ersättning år 1992 låg den normala ersättningen vid en fullbordad våldtäkt på 40 000 kr. I dag är den normala ersättningen 75 000 kronor. Även beträffande personskadeersättningen har betydande höjningar skett under 1990-talet. Det torde inte råda någon tvekan om att kommitténs betänkanden här har kommit att påverka utvecklingen i praxis.

I förarbetena till reformen för regeringen nu ändå vissa allmänna resonemang om ersättningsnivåerna vid ideell skada. I propositionen konstateras just att det skett en bety-

dande utveckling i höjande riktning under 1990-talet, att utvecklingen är positiv och att det inte krävs några lagändringar för att påverka ersättningsnivåerna. När det gäller kommitténs bedömning om ersättningsnivåerna vid personskada säger regeringen att man i och för sig inte har några invändningar i sak, men att man vill avstå från att göra egna detaljerade överväganden om ersättningsnivåerna. Man menar att dessa istället – liksom tidigare – bör bestämmas i den praktiska rättstillämpningen.

10. Ikraftträdande

Lagändringarna kommer att träda i kraft den 1 januari 2002. Några övergångsbestämmelser finns inte. Enligt allmänna skadeståndsrättsliga principer gäller att nya skadeståndsregler tillämpas endast på skadefall som har inträffat efter ikraftträdandet (se SOU 1992:84 s. 281 med hänvisningar). Det betyder att de nya reglerna skall tillämpas på skadefall som inträffar fr.o.m. den 1 januari 2002.

11. Avslutning

Som redan konstaterats har rätten till ersättning för ideell skada stegvis utvidgats i praxis under 1990-talet. Ett exempel är den rätt till ersättning som anhöriga till den som dödsats genom en skadeståndsgrundande handling har fått. Ett annat exempel är att alltfler brotts typer, t.ex. vissa oaktsamhetsbrott, ansetts kunna grunda rätt till kränkingsersättning. Ett tredje exempel är att ersättningsnivåerna har höjts. En viktig förklaring till denna utveckling finns säkert i det faktum att brotts-offrens situation hamnat i fokus på ett helt annat sätt än tidigare. Reformen innebär nu att möjligheterna att få skadestånd för ideell skada vidgas ytterligare. Rätten till ersättning för psykiska besvär till följd av en nära anhörigs död utvidgas betydligt. Rätten till omprövning av ett fastställt skadestånd utvidgas

till att avse även ersättning för kostnader och ideell skada vid personskada. Vidare skall rätten till ett ideellt skadestånd kunna ärvas i större utsträckning än som tidigare varit möjligt. Dessutom förtydligas reglerna om kränkingsersättning så att kränkning genom brott blir en egen ansvarsregel och skadetyper.

Även om reformen alltså tveklöst innebär en förstärkning och utvidgning av rätten till ideellt skadestånd kan man kanske säga att den åtminstone på några punkter präglas av viss återhållsamhet. En fråga som diskuterades under lagstiftningsarbetet var om det borde införas en generell lagstadgad rätt till ersättning för psykiska besvär på grund av att en nära anhörig skadats allvarligt. Någon sådan rätt har man dock inte velat införa. Inte heller har man, som t.ex. i Danmark, velat slopa kravet på brott vad gäller kränkingsersättning.

En särskild fråga som aktualiserats under lagstiftningsarbetet rör räckvidden av vissa uttalanden i lagens förarbeten. Som framgått av redogörelsen ger lagens förarbeten i några fall tämligen detaljerade kommentarer om den avsedda innebörden av lagändringarna. Detta är naturligtvis ingenting nytt men något som under senare år alltmer ifrågasatts och debatterats, bl.a. mot bakgrund av den ökade internationaliseringen på det rättsliga området.

Den svenska skadeståndslagens regler är ju som påpekats ofta allmänt hållna och har fått sitt närmare innehåll definierat i rättspraxis. Detta är naturligtvis ofta nödvändigt för att ha ett dynamiskt system som snabbt kan anpassa sig till nya förhållanden och företeelser. Även de nya bestämmelser som tillkommit genom reformen har i allmänhet en sådan generell utformning. Mot denna bakgrund är det naturligt att t.ex. regeringen i propositionen i några fall tydligt markerat den avsedda innebörden av lagändringarna, bl.a. med exempel utifrån gällande praxis. Lagrådet kommenterade just detta förhållande i sin granskning

innan regeringens lagförslag lämnades till riksdagen. I sitt yttrande erinrade lagrådet att man med den valda lagstiftningstekniken överlämnar ett stort antal frågor till rättstillämpningen och att ”i vart fall Högsta domstolen, ställd inför verkligheten, kan finna anledning att gå ifrån förarbetsuttalandena”. Samtidigt påpekade dock Lagrådet att förarbetsuttalandena i allmänhet har ett förnuftigt innehåll och otvivelaktigt kan tjäna till god vägledning för rättstillämpningen.

Även riksdagens lagutskott kommenterade denna fråga. Utskottet menade att man borde vara försiktig med uttalanden i förarbeten som innebär nyheter i sak, särskilt om uttalandena också innebär att prejudikat från Högsta domstolen bör ändras. Samtidigt menade utskottet att man inte kunde finna annat än att de uttalanden som görs i propositionen har ett förnuftigt innehåll och kan vara till god vägledning vid tillämpning av de nya bestämmelserna.

Avslutningsvis kan man säga att många besvärliga frågor har fått sin lösning genom reformen och att det ideella skadeståndet har blivit uppgraderat ytterligare. De aktuella lagändringarna innebär vidare knappast någon slutpunkt. Man kan vara tämligen säker på att det kommer ske en fortsatt rättsutveckling i praxis även efter denna reform.

Noter

- ¹ Prop. 2000/2001:68. Ersättning för ideell skada.
- ² 2000/01:LU19,rskr 2000/01:216.
- ³ NJA 1992 s. 642.
- ⁴ Trafikskadenämnden har till uppgift att ge rådgivande yttranden till försäkringsgivarna om ersättning för personskada från trafikförsäkringen. Samtliga försäkringsbolag som har tillstånd att meddela trafikförsäkring är skyldiga att tillsammans med Trafikförsäkringsföreningen upprätthålla och bekosta Trafikskadenämnden. Nämndens reglemente fastställs av regeringen, som också utser dess ordförande. Högsta domstolen har i flera avgöranden sanktionerat att man inom skadeståndsrätten tar utgångspunkt i Trafikskadenämndens tabeller, varför de även tillämpas av domstolarna.
- ⁵ Se rättsfallet NJA 1971 s. 78.
- ⁶ Se rättsfallet NJA 1979 s. 620.
- ⁷ HD 1991:146.
- ⁸ Se rättsfallet NJA 1996 s. 377.
- ⁹ Se rättsfallet NJA 1999 s. 632.
- ¹⁰ Se 5 kap 4 a § skadeståndslagen. I propositionen till den finska lagregeln anges att ersättningen till sin karaktär är en gottgörelse för lidande närmast jämförbart med sorg och saknad till följd av en närståendes plötsliga död.
- ¹¹ NJA 2000 s. 521.